



## ВОЛЯ ЯК СИСТЕМОСТВОРЮЮЧИЙ ФАКТОР РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

**Бровченко А.К.**

*Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди МОН України*

### Article info

Received  
09 November  
2016

Accepted  
30 December 2016

У статті здійснено аналіз поняття системостворюючого фактора у психології та порушена проблема його невизначеності. Розглянуто розуміння волі і вольової саморегуляції як системостворюючого фактора у розвитку особистості та формуванні її певної структури. Описана потреба у подоланні внутрішніх та зовнішніх перешкод, притаманних живим істотам, зокрема тваринам та людині найбільшою мірою, на різних рівнях їх потреб. Зроблена спроба поєднати філософське розуміння свободи та її спрямування з проявами і особливостями вольової саморегуляції.

**Ключові слова:** системний підхід у психології, системостворюючий фактор, воля та свобода; вольова саморегуляція; потреба у подоланні, вольові якості, розвиток та формування особистості.

**Brovchenko,  
A.K.**

**Volition as the  
systemically  
important factor  
of personality  
development**

The article analyzes the concept of system-forming factor in the psychology and issues with the problem of its uncertainty. The concept of volition and volition self-regulation as the systemically important factor in the development of personality and the formation of its specific structure has been considered.

The need in overcoming internal and external obstacles which is inherent for the living beings, especially, for animals and for the humans to the greatest extent at different levels of their needs has been described. An attempt to combine the philosophical concept of freedom and its direction with the manifestations and features volitional self-regulation has been made.

**Key words:** systemic approach in psychology, system-forming factor, volition and freedom; volitional self-regulation; the need in overcoming, volitional qualities, development and formation of personality.

Copyright © 2016  
All rights reserved.

### Вступ

Об'єкт дослідження сучасної науки про людину – багатофакторні, складно організовані, органічно цілісні системи. У психології такою системою є людина в єдності й взаємодії із системами оточуючого середовища. Але, маючи справу зі складною системою – психікою, ми не досить чітко уявляємо її складові компоненти і те, що визначає її як єдність. Обговорюючи характеристики систем, автори залишають за рамками дослідження питання про їх системостворюючі фактори. При цьому вивчення їх, як відзначав П.К.Анохін [1], повинно стати провідним у системному дослідженні.

Сьогодні ми опиняємося перед необхідністю відповісти на запитання: що пов'язує в єдине ціле усі компоненти такої складної системи, як людина? До речі, окремим питанням є визначення самих компонентів, що також є достатньо суперечливим. Якщо провести



паралель з вивченням людини як біологічної істоти – психологічні дослідження часто подібні до спроб науковців зрозуміти внутрішні фізіологічні процеси без знання про анатомію та цілісне уявлення про організм і основи його життєдіяльності.

На рівні буденної свідомості практично про кожну психічну якість ми даємо визначення, виходячи з її ролі в психічному житті людини. Тобто, сучасна психологія фактично визначає функції, але не відповідає на запитання, хто ці функції здійснює, часто задовольняючись простою, але не вичерпною відповіддю – мозок.

Те ж можна відзначити про визначення волі, як про одне із найскладніших і суперечливих понять психології. Її часто визначають як властивість, що здійснює керівництво виконанням наших бажань, що перетворює наші мотиви в дії, структурує нашу діяльність та психічне життя взагалі. Існуючі визначення або занадто узагальнені або описові. Багато дослідників волі взагалі не вважають, що в основі всіх вольових якостей і процесів лежить якийсь єдине явище та єдині психологічні механізми, і критикують спроби знайти ці єдині основи.

**Мета статті** — проаналізувати питання про необхідність чіткого визначення вольової саморегуляції як системостворюючого фактору розвитку особистості і у структурі темпераменту. Одним із завдань у цьому випадку постає співставлення поняття волі з філософським поняттям свободи самовизначення та проблеми зумовленості і неминучості, які людина, як вільна істота, здатна долати, розвиваючись як особистість і долаючи свою психофізіологічну обмеженість.

#### **Виклад основного матеріалу.**

У психологічній науці достатньо обговорюваним є питання системного підходу у вирішенні проблем теоретичного обґрунтування психічних явищ, формування та психокорекції в практиці. Б.Ф.Ломов [6] називав найбільш надійною стратегією дослідження психіки підхід, що дозволяє вивчати її як систему: єдину й цілісну, але разом з тим і структуровану. В.А.Ганзен [2] розглядає системний підхід як групу методів, що описують реальний об'єкт у вигляді сукупності взаємодіючих компонентів. Аналізуючи застосування системного підходу до психічних процесів, В.С. Мерлін підкреслює взаємозв'язок і взаємозалежність різних елементів у самій особистості й у її відносинах із зовнішнім середовищем.

Але застосування системного підходу у психології є недостатньо ефективним через відсутність розробленості змісту поняття системостворюючого фактору. В один із 4-х принципів системного підходу у психології, виділених М.С. Роговіним [9], входить поняття системостворюючої функції. Він визначає значення її для створення системи, але не конкретизує й не розкриває механізмів її дії.

Системостворюючим фактором взагалі називають домінуючий компонент, що є фактором, який визначає об'єднання інших компонентів у систему. Його змінення або зникнення руйнує систему або перетворює її на іншу.

Існує думка про те, що універсальним системостворюючим фактором є мета, заради якої об'єднуються та функціонують елементи системи. Схоже визначення його пов'язано з суб'єктивною потребою (задумом), яку необхідно задовольнити за допомогою створення нової системи.

Але навряд чи психіку (особистість, людину зокрема, і всяку живу істоту) ми можемо вважати системою, елементи якої були в деякий момент часу з'єднані. Їх єдність існує первинно з першої миті існування.

Говорячи про системи живої природи, системостворюючим фактором в них визначають пристосувальний ефект функціональної системи у співвідношенні "організм-



середовище", що досягається при реалізації системи. Таким чином, у якості детермінанти поведінки в теорії функціональних систем розглядається не минула стосовно поведінки подія – стимул, а майбутнє – результат (П. К. Анохін). Усі живі організми, включаючи людину, несуть в кожній своїй клітині інформаційний код про необхідний та оптимальний результат їх розвитку, будову та функціонування, представлений в генотипі. Але неможливо відповісти з такою ж легкістю на запитання, де міститься код розвитку психіки, що саме в нерозвиненій ще особистості є тим центром її кристалізації, головним фактором, який визначить складну систему людської душі.

Виділенню системостворюючого фактора надається першорядне значення в розкритті причинних зв'язків у поведінці, стверджується, що саме він визначає особливості психічного відбиття, характер і регуляцію діяльності. Трактують людину як суб'єкта протистоїть розумінню її як пасивної істоти, що реагує на стимули, і його системний аналіз вимагає розкриття механізмів цільової, а не «стимульної» детермінації діяльності, що є не реакцією й не сукупністю реакцій, а системою.

Труднощі визначення поняття системостворюючого фактора стосовно людини полягають у тому, що вона є не тільки природною істотою, її функціонування відбувається ще й у рамках соціальних систем. Людина одночасно належить природній і соціальній системам, являючи собою в той же час специфічну психологічну систему. Відповідно, на кожному рівні системної організації людини – біологічному, психологічному, соціальному – цілісність і впорядкованість функціонування забезпечується власним системостворюючим фактором. Створена цілісність, містячи в собі підсистеми іншого рівня, не скасовує закономірностей їхнього функціонування і їх системостворюючого фактора, а спирається на них. Але це також не пояснює поєднання підсистем в єдину систему без звертання до питання про єдиний фактор.

Все ж є дещо, що робить людину єдиною протягом усього її життя незалежно від різноманіття зовнішніх впливів та трансформацій її особистості. І сама особистість, змінюючись, не перестає бути собою. У той же час в теорії систем говорять про системостворюючий фактор, як про такий, що змінюючись, перетворює систему на іншу або знищує, а не просто трансформує її.

Подібно до рослини, людська особистість майже необмежена в своєму зростанні та розвитку, хоча має деякий потенціал, який відрізняє її від інших. Як у рослини ми не можемо передбачити її зріст, кількість розгалужень, листя та квітів, так і в новонародженій дитині ми не в змозі передбачити всі різноманітні прояви її майбутньої особистості, однак людина здатна керувати та спрямовувати свій розвиток, опираючись зовнішнім впливам, вона має волю до самореалізації та певною мірою здатна уявити на початку і оцінити наприкінці результати власного життя.

Якщо повернутися до визначення системостворюючого фактора як мети та бажаного результату, виникає питання про те, що є метою існування конкретної людини або людини взагалі, як складової соціуму. Проблема сенсу та цілей, а також цінності власного життя, вплетеного в системи вищого порядку, є ключовою в житті більшості особистостей, які повною мірою усвідомлюють себе, і мабуть нікому не вдалося уникнути роздумів на цю тему. При цьому далеко не всі впевнені в результативності цих роздумів і в істинності зроблених висновків.

Кожен, вписуючись в систему вищого порядку, виконує у ній деяку функцію незалежно від того, наскільки питання власної цінності для світу його хвилює. Але у все живе, починаючи з рослин, закладена внутрішня неусвідомлена доцільність. Навіть рослина має функції, доцільні не тут і тепер, а для майбутніх поколінь. Тим більш це можна



спостерігати у тварин, які «прозрівають» майбутнє, заповнюючи сенсом дії, що не призводять до задоволення наявних потреб – турбота про потомство, побудова житла, заготівля припасів. В чому ж новонабуття людини крім більш глибокого усвідомлення потреб майбутнього? При цьому майбутнього не тільки особистого, але і майбутніх поколінь, суспільства, людства взагалі. Не тільки і не стільки зовнішні обставини надають осмисленості людському існуванню, скільки людина сама заповнює смыслом власне життя, вписуючись у людство, створюючи його майбутнє створенням себе з деякого потенційного задуму. Визначити свою долю, свій шлях і даний зовнішніми силами сенс життя, а потім віддатися течії – недостатньо для того, кому надана свобода творити себе і свою особисту цінність. І, звичайно, на інший рівень свободи самовизначення людину виводить її саме воля.

У загальному сенсі воля розглядається в психології як здатність людини до свідомої саморегуляції та самоорганізації. Воля необхідна як для здійснення дії, так і для відмови від неї, що надає можливості спрямування будь якої активності, що призводить до формування та структурування особистості. Людина формується не під впливом середовища, що переломлюється через уроджені якості і фільтрується ними, а активно реагуючи та взаємодіючи зі світом, керуючись власними уявленнями про ціль та сенс взаємодії.

Існуючі розходження в розумінні волі, а головне – труднощі об'єктивного вивчення цього явища (оскільки поза активністю людини воля не проявляється і її так само важко виділити в чистому вигляді з комплексу інших психологічних феноменів) привели до того, що багато авторів сумніваються в реальному її існуванні. Цей конфлікт двох таборів психологів, що вірять у волю як якийсь цілісний феномен і тих, хто заперечує це, досить докладно проаналізував прихильник іншої точки зору Є.П.Ільїн [3].

Образно воля представляється енергією нашої цілеспрямованої активності, необхідної для подолання не лише зовнішніх, а насамперед внутрішніх перешкод для досягнення поставленої мети. Втім, іноді для того, щоб поставити мету, теж необхідне внутрішнє зусилля. Основним елементом волі вважають акт усвідомленого прийняття рішення. Це сила, здатна виводити людину зі стану спокою й зупиняти її інерційну або просто недоречну активність, керуючись завжди вищим мотивом і вищою потребою, ніж потреба задоволеності тут і тепер.

Тільки навчившись керувати нижчими потребами, навчившись їх контролювати, ми можемо актуалізувати вищі, відриваючись від необхідності їх (нижчі) задовольняти, а не задовольнивши неодмінно повною мірою, як це стверджують багато дослідників, що спираються на піраміду потреб А. Маслоу.

Нам відомий універсальний закон фізики, який застосовується далеко за її межами, – закон ентропії, що стверджує, що всяка активність спрямовується до загасання, всякий рух – до спокою, кожна різниця між системами – згодом сходиться нанівець. І це дійсно справедливо для фізичних тіл, але тільки в тому випадку, якщо вони не є живими. У живій природі закон ентропії чомусь припиняє (можливо, тимчасово) свою дію. Живі істоти, починаючи з найпримітивніших, активно черпають енергію з оточуючого простору, ростуть, розмножуються, захищають себе. І чим складніший організм, тим активніше він пручається впливам ззовні, підкорює й використовує закони фізичного світу для досягнення власних потреб, а на вищих сходах розвитку, коли ми можемо говорити вже про існування волі, тобто у людини, починається опір і на рівні законів природи. З'являється свобода, зрозуміло, не відмови від свого тілесного, тваринного, але керування





собою на цьому рівні, коли інстинктивне перестає бути необхідністю й чітко визначеною програмою.

У результаті виявляється, що завдяки вольовій саморегуляції, людина не тільки найрозумніша, але й найбільш вільна істота серед існуючих на землі. Волю вважають близькою до поняття свободи в екзистенціальній психології. Взагалі, недарма в нашій мові воля є синонімом слова свобода.

Філософи називають два види свободи: «свобода від» – від насильства, від впливу, від обмежень природних і соціальних законів, і «свобода для» – діяти, мислити, відчувати, вірити. Психологи, у свою чергу, запропонували два види мотивації, здатної вивести людину зі стану спокою або зупинити її активність, коли вона недоцільна: мотивація уникнення й мотивація досягнення, що лежать в основі вольових актів. Ми знаємо, що когось більшою мірою мотивують позитивні емоції, прагнення до успіху й нових вершин, інших – уникнення невдач, сумів, біль. У другому випадку, власне, біль і мотивує – страх, сум, втрата ресурсів. Вони вже є, і людина прагне їх компенсувати або зберегти те, що залишилося.

Але чи завжди позитивна спрямованість мотивації перших? Прагнення до влади, гнів, нудьга, незадоволеність наявним часто лежать в основі мотивації досягнення, що в кожному разі пов'язане з неприємними емоціями й станами. Піднесення творця, натхненне занурення в світ мистецтва, радісна гра дитини – не містять в основі боротьбу мотивів і взагалі ніяку боротьбу із зовнішніми й внутрішніми перешкодами, не спрямовані до мети, тобто не мають до проявів волі в нашому розумінні практично ніякого відношення.

Відповідно до теорії А. Маслоу [7], людина задоволена фізіологічно, на рівні інстинктивно-тваринного, якщо побажає чогось, то вищого й більшого. Але чи завжди так відбувається? Спостерігаючи за тваринами, задоволеність яких не спонукає до активності, ми переконуємося, що це не так. Сита тварина, що перебуває в теплі й безпеці, бажає одного – спокою. Людина може в подібній ситуації бажати розваг далеко не вищого порядку, а того ж рівня, але більш різноманітно й вишукано.

Прагнення до патологічного і деструктивного спостерігається в людському середовищі часто через пересиченість і прагнення повністю вдоволених на базовому рівні людей відчути себе на грані життя й смерті, на грані уразливості, усвідомлюючи при цьому, що все лише гра.

У кожному разі в основі людських вчинків лежить незадоволеність. І, як не дивно, часом незадоволеність пересиченням і спокоєм. У нас завжди залишається природна потреба в подоланні й перетворенні – зовнішнього або внутрішнього світу.

Але незалежно від поглядів на основи й природу волі всі дослідники згодні з тим, що вольовий вчинок – це не той, який відбувається від нудьги й пересичення, він завжди пов'язаний з розтратою ресурсів, які можна було б зберегти або витратити на щось біологічно доцільне й орієнтоване на задоволення тут і тепер. Самопримушення і владу над власними потягами часто уявляють як свободу вищого порядку, властиву винятково людині.

Для більшості дорослих людей самопримушення неприємне, болісне й викликає опір, як спадщина емоційних оцінок всякого насильства ззовні – батьківського, учительського, керівничого. Але доводиться визнати, що всякий розвиток і особистісне зростання пов'язані із докладеними зусиллями і подоланням перешкод у спрямованості до мети, і з дискомфортом виходу зі спокою. І чим більше людина витрачає ресурсів на цьому шляху, тим більші її надбання, зрозуміло, якщо витрачає добровільно й відповідно до власного потенціалу.



Ніякі накопичення досвіду й знань не дадуть спокою, задоволеності й відчуття забезпеченого майбутнього, якщо вони залишаються всього лише накопиченнями.

Людина, схильна до накопичення й економії ресурсів на всіх рівнях, починаючи з фізичного, як показують спостереження, навряд чи за необхідності буде здатна на якісь досягнення й активне перетворення себе й оточуючої дійсності на тому ж рівні, що й той, хто безжалісно витрачав, активно діючи. Лінивий індивід, який веде малорухомий спосіб життя, досить швидко стомиться при фізичному навантаженні; не стане інтелектуалом той, то винятково накопичує інформацію, але не вирішує складних завдань; особистісне зростання неможливе там, де немає подолання своїх недосконалостей і вольового зусилля в прагненні віддавати, ділитися, підтримувати тих, хто слабший.

Говорячи про розвиток вольової саморегуляції, дослідники здебільшого мають на увазі цей процес у дитинстві. Зрозуміло, для ще несформованої особистості, прогноз набагато більш позитивний. Але проблема слабовілля може усвідомлюватися в будь-якому віці, особливо в кризові й переломні періоди життя людини. Тому можливість позитивних змін повинна залишатися навіть у тому випадку, коли дитинство залишилося далеко позаду. До речі, проблема інфантилізму, особистісної незрілості теж часто пов'язується з недостатнім розвитком вольових якостей.

Г. Мюнстерберг, відзначаючи роль уваги й уявлення у формуванні довільних дій, писав, що слабка воля – це нездатність дитини довгостроково утримувати увагу на меті. На його думку, не існує ніякої особливої вольової здібності, яку треба було б виправляти, немає ніякої особливої душевної сили, необхідної для переходу від уявлення мети до її здійснення. Увага, спрямована на намічену мету, – от що треба, на його думку, постійно вправляти.

Ф. Н. Гоноболін, В. І. Селіванов, А. Ц. Пуні й інші автори вважають, що вольові властивості особистості формуються в процесі діяльності [3]. Тому для розвитку сили волі (вольових якостей) найчастіше пропонується шлях, що здається найбільш простим і логічним: якщо сила волі проявляється в подоланні перешкод і труднощів, то й шлях її розвитку йде через створення ситуацій, які вимагають такого подолання. Але якщо волю розглядати як системостворюючий фактор у структурі особистості, то було б дивно уявити формування його самого по собі у недостатньо організованій діяльності, тому що саме вольові процеси повинні її організувати. І якщо організація її відбувається зовнішніми відносно людини силами, то до розвитку волі це має тільки опосередковане відношення.

Інші дослідники вважають, що, говорячи про розвиток сили волі й вольових якостей, варто враховувати їхню багатокomпонентну структуру. Одним з компонентів цієї структури називають моральний компонент волі (за І. М. Сеченовим), тобто ідеали, світогляд, моральні настанови. Він формується в процесі виховання, інші (наприклад, типологічні особливості властивостей нервової системи), як генетично визначені, не залежать від виховних впливів і у дорослих людей практично не змінюються. Але чи можна сказати, що сила та спрямованість волі залежать від змісту морального компоненту особистості? Звичайно, ні. Тільки несформованість його впливатиме на силу мотивів та наполегливість у досягненні певних задач перетворення себе та світу, але не завдяки нерозвинутості або відсутності волі як такої, а через відсутність мети та того, чого можна було б прагнути. Звичайно, сформовані сенси, цілі та конкретні задачі, які ставить перед собою людина, проявляють волю, але навряд чи формують її. Тому що для подолання власної інертності також необхідна певна сила волі. Можна навести безліч прикладів того, як великі і світлі цілі ніскільки не мотивують людину до реальних перетворень через нестачу вольової



саморегуляції. У даному випадку при аналізі зв'язків означених явищ міняються місцями причина та наслідок.

Але прояв сили волі значною мірою обумовлений моральними мотивами людини. Наявність у людини цілісного світогляду й стійких переконань Л.І. Божович пов'язує не просто з вольовою регуляцією, а з вольовою організацією особистості людини.

Досить нетиповий підхід до розуміння волі можна зустріти у творця маршмеллоу-тесту Уолтера Мішела [8]. Він стверджує, що вольові здібності, так само, як і будь-які інші, розвиваються, по суті, із задатків, які є вродженими, й можуть проявлятися у різних людей різною мірою.

На його думку, вольова саморегуляція починається зі здатності відкладати винагороду й опиратися спокусам, що є фундаментальною проблемою з моменту зародження людської цивілізації. Їй відведене центральне місце в історії спокуси Адама та Єви в садах Едему, і вона стала важливою темою в міркуваннях давньогрецьких філософів, які називали слабкість волі словом *akrasia*. Багато тисячоріч сила волі вважалася незмінною рисою характеру: або вона є, або немає. І люди зі слабкою волею ставали жертвами своєї натури й ситуації. Самоконтроль критичний для успішного досягнення довгострокових цілей. Він рівною мірою важливий для розвитку самовладання й здатності до співпереживання, необхідних для встановлення теплих відносин, що забезпечують взаємну підтримку. У. Мішел стверджує, що вольовий самоконтроль як «головна здібність», фундамент емоційного інтелекту, дуже важливий для життя, наповненого реальними здійсненнями.

Можна погодитися із цим автором у тім, що дійсно людина народжується зі схильністю до певних проявів вольового самоконтролю, що ґрунтується, можливо, на вроджених властивостях нервової системи, що буде розвиватися й формуватися все її дитинство, але може коректуватися навіть у дорослому віці.

Поняття свободи, не будучи повною мірою психологічним, все ж пов'язане з розглянутою проблемою вольового самоконтролю, тому можна відзначити чотири можливі її прояви залежно від того, у внутрішній або зовнішній світ спрямований її вектор:

1. Свобода пізнавати, розуміти й розвивати себе незалежно від зовнішніх впливів і в майже повній байдужності до них за умови невтручання зовнішнього у внутрішній світ.

2. Свобода пізнавати й розвивати себе в пошуку власного місця в цьому світі (на більш високих рівнях – пошук смислу свого існування), зовнішній світ для цього повинен стати об'єктом уваги наукового або містичного пізнання. На цьому рівні прояву свободи людина може пристосуватися до жорсткості світу, прийняти необхідну форму, або метушитися в пошуках "свого" комфортного місця.

3. Свобода будувати відносини із світом, не шукати відповідне своїй індивідуальності місце, але створювати його в побудові взаємин з оточуючими.

4. Свобода перетворювати й перекроювати навколишню дійсність під власні потреби й цілі. На цьому рівні свободи людина не шукає свого, не вибудовує "свій" комфортний простір, змінюючи відносини, вона творить комфортне для себе середовище з того, що знаходить у світі, часто незважаючи на цілі й побажання об'єктів своєї творчості.

Якщо уявити собі й описати індивідів, що володіють описаними свободами, вийдуть характеристики, схожі на описи знайомих нам темпераментів: спокійний флегматик, що перебуває у своєму внутрішньому світі; меланхолік, що шукає своє місце у світі; сангвінік, здатний легко будувати й руйнувати зв'язки та відносини зі світом, і холерик, що активно змінює дійсність.



Від флегматика до холерика зростає схильність до вольових перетворень у зовнішньому світі: схильність до ризику, сміливості, рішучості, наполегливості. І навпаки, схильність до внутрішніх вольових перетворень і самовизначення зростає в протилежну сторону: схильність до терпіння, самоконтролю, самовиховання. Тому було б недоцільно витратити час на навчання терпінню флегматика й рішучості – холерика.

Усякому рівню прояву свободи відповідає своя природна властивість, що у психології традиційно називається вольовою, але, по суті, прояв її не вимагає практично ніякого вольового зусилля. Так, для флегматика – це терпіння, для меланхоліка – поступливість, для сангвініка – легкість проявів ініціативи в здійсненні добрих вчинків, для холерика – сила й рішучість у перетворенні дійсності. Але дійсно вольовою якістю, що вимагає прориву й подолання своєї природної обмеженості, буде для кожного своя: для флегматика – здатність вийти зі стану спокою й перемогти свою інерційність; для меланхоліка – перемогти свій страх і тривогу, не бігти «від», а прагнути «до»; для сангвініка – перебороти свою мінливість і несталість, прийняти форму й знайти стрижень, що не змінюється залежно від ситуації й множинності стосунків. Для холерика – це терпіння й смиренність із тим, що далеко не все вимагає його втручання, звернути свій погляд усередину й "знайти себе обмеженим"... (Августин Аврелій).

**Висновки.** Підсумовуючи, можна дійти висновку, що дослідження волі як системостворюючого фактора структури особистості може бути достатньо перспективним та відповісти на питання про формування людини як розумної надприродної істоти, здатної до самостворення та найбільших проявів свободи серед істот, що населяють землю. Вольові якості є певною мірою уродженими, але людина здатна досягати більшого, ніж закладено в неї природним потенціалом, перемагаючи власну психофізіологічну обмеженість.

### Література

1. Анохин П. К. *Философские аспекты теории функциональной системы*: / П.К. Анохин Избр. тр. / Отв. ред. Ф. В. Константинов, Б. Ф. Ломов, В. Б. Швырков; АН СССР, Ин-т психологии. — М.: Наука, 1978. — 399 с.
2. Ганзен В. А. *Системные описания в психологии* / В.А. Ганзен. - Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1984. - 176 с.
3. Ильин Е.П. *Психология воли* / Е.П. Ильин. – СПб: Питер, 2009. – 368 с.
4. Иванников, В. А. *Психологические механизмы волевой регуляции: Учебное пособие* / В. А.Иванников. – М.: Просвещение, 1998. – 279 с.
5. Лазурский, А. Ф. *Волевые процессы* / А. Ф. Лазурский. Избранные труды по общей психологии. Психология общая и экспериментальная. СПб., 2001 г. – 575 с.
6. Ломов, Б.Ф. *Системность в психологии* / Б.Ф.Ломов. – М.–Воронеж: АПСН, 1996.
7. Маслоу А. *Дальние пределы человеческой психики* / А. Маслоу. - Пер. с англ. А.М.Татлибаевой. Научн. ред., вступ. статья и коммент. Н.Н.Акулиной. – СПб.: Евразия, 1999. – 432 с.
8. Мишел У. *Развитие силы воли* / У. Мишел. М.: ООО «Манн, Иванов и Фербер», 2015 р. – 534 с.
9. Роговин М.С. *Развитие структурно-уровневого подхода в психологии* / М.С. Роговин // Системные исследования. Ежегодник. – М: Наука. – 1974. – С. 187–230.
10. Селиванов, В. И. *К вопросу о понятии воли в психологии* / В.И.Селиванов // Ученые записки Рязанского ГПИ. Т. 59. Проблемы формирования личности и волевой процесс. Рязань, 1968. – С. 36-48

### References

1. Anohin, P. K. *Filosofskie aspekty teorii funkcional'noj sistemy* : izbr. tr. / Otv. red. F. V. Konstantinov, B. F. Lomov, V. B. Shvyrkov; AN SSSR, In-t psihologii. — M. : Nauka, 1978. — 399, [1] s.
2. Ganzen, V. A. *Sistemnye opisaniya v psihologii* / V.A.Ganzen. - L.: Izd-vo Leningr. un-ta, 1984. - 176 s.
3. Il'in, E.P. *Psihologija voli* / E.P. Il'in. – SPb: Piter, 2009. – 368 s.





4. Ivannikov, V. A. *Psihologicheskie mehanizmy volevoj reguljacji: Uchebnoe posobie* / V. A. Ivannikov. – M.: Prosveshhenie, 1998. – 279 s.
5. Lazurskij, A. F. *Volevye processy* / A. F. Lazurskij. *Izbrannye trudy po obshhej psihologii. Psihologija obshhaja i jeksperimental'naja*. SPb., 2001 g. – 575 s.
6. Lomov, B.F. *Sistemnost' v psihologii* / B.F. Lomov. – M.–Voronezh: APSN, 1996.
7. Maslou, A. *Dal'nie predely chelovecheskoj psihiki* / Perv. s angl. A.M. Tatlibaevoj. *Nauchn.red., vstup. stat'ja i komment.* N.N. Akulinoj. – SPb.: Evrazija, 1999. – 432 s.
8. Mishel, U. *Razvitie sily voli* / U. Mishel. M.: OOO «Mann, Ivanov i Ferber», 2015 r. – 534 s.
9. Rogovin, M.S. *Razvitie strukturno-urovneвого podhoda v psihologii* / Rogovin, M.S. // *Sistemnye issledovaniya. Ezhegodnik.* – M: Nauka. – 1974. – S. 187–230.
10. Selivanov, V. I. *K voprosu o ponjatii voli v psihologii* / V.I. Selivanov // *Uchenye zapiski Rjazanskogo GPI. T. 59. Problemy formirovaniya lichnosti i volevoj process.* Rjazan', 1968. – S. 36–48

### **Бровченко А.К. ВОЛЯ КАК СИСТЕМООБРАЗУЮЩИЙ ФАКТОР РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ**

В статье проведен анализ понятия системообразующего фактора в психологии и затронута проблема его неопределенности. Рассмотрено понятие воли и волевой саморегуляции как системообразующего фактора в развитии личности и формировании ее определенной структуры. Описана потребность в преодолении внутренних и внешних препятствий, присущая живым существам, в частности животным и человеку в наибольшей степени, на разных уровнях их потребностей. Предпринята попытка соединить философское понимание свободы и ее направленность с проявлениями и особенностями волевой саморегуляции.

**Ключевые слова:** системный подход в психологии, системообразующий фактор, воля и свобода; волевая саморегуляция; потребность в преодолении, волевые качества, развитие и формирование личности.

**Brovchenko, A.K. (2016). Volition as the systemically important factor of personality development. [Бровченко А.К. Воля як системостворюючий фактор розвитку особистості]. Fundamental and Applied Researches in Practice of Leading Scientific Schools, 6 (18), 12-20. [In Ukrainian]**